

На самісінькому краї тодішнього Харкова

[Дар'я Жуменкова]

#4-5 от 15.03.2021

На початку XIX століття Харків інтенсивно зростає, у першу чергу – в напрямку теперішніх вулиць Полтавський Шлях (на той час Катеринославської) та проспекту Гагаріна (Зміївської). На північ місто розширювалося дуже повільно. Наприклад, Німецька вулиця (сучасна Пушкінська) навіть у першій половині XIX століття закінчувалася в районі нинішньої вул. Мистецтв, а північніше це ще було передмістя Харкова. Тому не дивно, що в цьому районі з'явилися чотири міських кладовища: найбільше – Івано-Усікновенське (до революції – Міське, зараз на цьому місці знаходиться спорткомплекс НТУ «ХПІ»), через дорогу – Лютеранське та Нове єврейське (сьогодні вони об'єднані в кладовище №2) та зовсім невелике, засноване в 1803 р., «градське» кладовище – на місці вулиці Манізера (колишня Красіна), котрої тоді ще не існувало. 1771 року було зведена мініатюрна церква – Кладовищенська, а пізніше вона отримала назву Каплунівської Божої матері (за іконою), її офіційна назва – Різдво-Богородицька церква. Ця дерев'яна споруда декілька разів добудовувалася, мала форму хреста та вміщувала не більше 150–200 чоловік. Освятили церкву в 1810 р.

Місцеві жителі були приписані до Каплунівської церкви аж до зведення на Журавлівці Петропавлівської церкви. Після відкриття останньої приход Каплунівської церкви значно зменшився, як і доходи храму. Та Харків зростає, і в 1840-х цей район активно заселявся новими мешканцями. Уже в 1841 р. Каплунівська церква стала парафіяльною. [2, с. 102]. Придбані ділянки землі стали вторгтися за цвинтарну огорожу, і міська влада порушила питання про перенесення закритого з 1828 р. кладовища [3, с. 869]. Листування щодо закриття кладовища розтягнулося на декілька років [1, с. 10]. До початку 1862 р. старий цвинтар частково знесений, церковний приход через малу кількість прихожан закритий, а вже в 1869 р. на місці колишнього кладовища з'явилися сади та перші будови [1, с. 69].

Нове життя старий храм отримав наприкінці листопада 1880 р. Це пов'язано з майбутнім відкриттям Технологічного інституту. Чималих зусиль до відкриття церкви доклав почесний громадянин Харкова купець В. Г. Пономарьов [2, с. 102].

З відкриттям ХТІ викладачі, які жили на території інституту, та студенти були приписані до цієї церкви. Настоятель храму отець Василь Добровольський був викладачем Закону Божого в ХТІ та у ветеринарному інституті, який розташовувався на сучасній площі Свободи.

Завдяки його наполегливій праці був побудований новий, більший храм, що міг вмістити 1200 чоловік. До роботи залучилися викладачі ХТІ: проект виконав академік архітектури Олексій Миколайович Бекетов, настінний живопис та образи іконостасу – класний художник Михайло Родіонович Пестриков. Загальна вартість витрат перевищила 150 тисяч карбованців, які були зібрані як пожертвування. Значний вклад зробили меценати: Є. В. Пономарьова, П. П. Риковський, О. Г. Єнуровський, М. В. Устинова, С. Я. Толкачов, Д. О. Алчевський, Ф. Ф. Лезель, Є. О. Губенкова та інші [3, с. 869]. Нова церква була освячена 2 вересня 1912 р.

Священний Синод оголосив закриття дерев'яну церкву пам'яткою архітектури та заборонив її зносити. Так і стояли поруч дві Каплунівські церкви.

Отець Василь Добровольський викладав у ХТІ з моменту його відкриття та до 1918 р., коли Закон Божий був виключений з предметів. Студенти поважали викладача, який ставився до них дружелюбно. З легкої руки отця Василя стало традицією дарувати студентам, незалежно від конфесії, великодні паски, продукти для яких купувалися на кошти меценатів. Жінки та дівчата, які мешкали на території ХТІ, збиралися вночі на кухні студентської їдальні, замішували тісто, випікали та прикрашали ритуальні страви, які потім о. Василь освячував. Зранку молоді люди в формених студентських шинелях отримували Великодні ласощі. Найчастіше студенти дарували паски своїм коханим, адже у багатьох не було грошей на дорогі подарунки, а даруючи паску чи крашанку, молоді люди могли похристосуватися, тобто

розцілювати один одного. Іншого прояву почуттів на людях правила поведінки того часу не дозволяли.

Батьюшка за службовим обов'язком виконував християнські таїнства: вінчав наречених, хрестив народжених у шлюбі дітей та відспівував померлих. Охрестити дітей чи обвінчатися приходили не лише прихожани, а й мешканці інших районів, це свідчить про мінімальні ціни на послуги.

Отцю Василю довелося відспівувати та проводити в останню путь багатьох знайомих, колег по ХТІ та їх родичів: ректорів Івана Пономарьова та Івана Осипова, видатного металурга та гірського інженера Аполлона Мевіуса, професора Миколу Пильчикова, архітектора Володимира Хрустальова, дружин професорів Юлію Мухачову, Катерину Кнаббе, Олену Валяшко, депутата Державної Думи Михайла Деларю (він був студентом першого випуску ХТІ), Харківського губернатора Миколу Протасьєва.

У 1920-ті роки, з приходом радянської влади, у церкві розташований Клуб студентів ХТІ, а в 1930 р. обидва храми зруйновано. На їх місці заводом ім. Комінтерна (Зараз ДП «Завод ім. Малишева») зведено житловий будинок.

Харків розвивається, вулиці змінюють найменування, і сьогодні від церков залишилася лише назва провулка – Каплунівський. Так віднедавна називається Червонопрапорний провулок. Дар'я Жуменкова, група СГТ-219(б).

Література:

1. Державний архів Харківської області. Ф. 4. Оп.1. С. 342. По предложению начальника губернии о земле под Каплуновским кладбищем в Харькове. 1861-1864 гг. – 119 с.
2. Гусев А.Н. Харьков. Его прошлое и настоящее. Харьков. Типография Адольфа Дарре, 1902 г. – 260 с.
3. Багалея Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования. Т. 2. Репринтное издание. Харьков, 2004. – 982 с.

Стара церква. Вид з Пушкінської вулиці, фото Катеринича, 1913 р.

Нова церква. Вид з Каплунівської вулиці.

Автор висловлює подяку доценту кафедри українознавства, культурології та історії науки НТУ «ХПІ» Дмитру Журилу за допомогу в підготовці статті.